

Recenzje

Richard Lynn, Tatu Vanhanen: „IQ and global inequality”, Augusta, GA: Washington Summit Publishers 2006, ss. 400

Inteligencja jest ważnym wskaźnikiem ludzkich osiągnięć w różnych dziedzinach. Podkreśla się, iż istnieją pozytywne korelacje i współzależności między inteligencją, osiągnięciami szkolnymi a zarobkami i pracą zawodową (Ceci, Williams, 1997), zdrowiem i długością życia (zob. np. Gottfredson, Deary, 2004). Przypuszcza się też, że inteligencja działa jak „poznawczy rezerwuar” (Stern, 2003) zabezpieczający przed skutkami różnych form neurodegradacji (np. schizofrenii, PTSD, depresji; Gray, Thompson, 2004) oraz jest główną przyczyną, dla której osoby z wyższych klas społecznych mają lepsze zdrowie niż osoby z niższych klas społecznych (Gottfredson, 2004). Zwykle jednak poszukiwanie statystycznych i przyczynowych zależności odnosi się do inteligencji rozumianej jako zdolność umysłowa pojedynczej osoby.

Książka *IQ and global inequality* autorstwa Richarda Lynna, emerytowanego profesora psychologii Uniwersytetu w Ulsterze w Irlandii, i Tatu Vanhanena, emerytowanego profesora nauk politycznych Uniwersytetu Tempere w Finlandii, podejmuje zagadnienie predykcyjnej wartości inteligencji z innej strony. Autorzy posługują się terminem narodowego IQ (*national IQ*) na określenie średniej inteligencji w obrębie określonej grupy narodowościowej i poszukują zależności między tak rozumianą inteligencją a różnymi wskaźnikami ekonomicznymi. Prezentowana publikacja stanowi kontynuację pracy *IQ and the wealth of nations* z roku 2002. Lynn i Vanhanen wykazali wtedy korelacje między narodowym IQ a dochodem narodowym brutto *per capita* na poziomie 0,82 oraz wskaźnikami rozwoju ekonomicznego na poziomie 0,64 w latach 1950-1990. Wykazali także, że narodowe IQ jest rzetelnym wskaźnikiem zróżnicowania potencjału gospodarczego krajów i ich bogactwa. Jednakże nowa książka bazuje na znacznie bogatszym materiale porównawczym, co istotnie wzmacnia obserwacje i wnioski autorów. Ważniejsza jest jednak jej treść merytoryczna, dodajmy od razu – niewątpliwie fascynująca. Prof. J. P. Rushton w komentarzu do *IQ and global inequality* podkreśla, iż zasługuje ona na Nagrodę Nobla w dziedzinie ekonomii.

Pierwsze trzy rozdziały mają charakter wprowadzający w zagadnienie. W rozdziale I autorzy dokonują przeglądu najważniejszych teorii wzrostu oraz zróżnicowania ekonomicznego. Znajdujemy tam omówienie klasycznych poglądów na ten temat: Arystotelesa, Jeana Jacques’a Rousseau, Adama Smitha, Thomasa Roberta Malthusa i innych, jak również teorie współczesne. Te ostatnie omówione zostały według podziału zaproponowanego przez Jamesa Gwartneya i Roberta Lawsona (2004), którzy wyróżniają trzy rodzaje teorii wzrostu ekonomicznego: teorie neoklasyczne, zakładające, że różnice we wzroście gospodarczym są rezultatem inwestycji w technologiczny i ludzki potencjał; geograficzne – podkreślające, że warunki klimatyczne oraz dostęp do ważnych rynków są głównym determinanem wzrostu; instytucjonalne – koncentrujące się na roli odpowiednich warunków instytucjonalnych i politycznych.

W rozdziałach 2 i 3 autorzy przedstawiają ogólną definicję i koncepcję inteligencji, a także przegląd wielu badań nad zależnościami między inteligencją a zarobkami i osiągnięciami edukacyjnymi oraz zawodowymi. W pierwszym przypadku korelacje

kształtują się na poziomie od 0,03 do 0,53. Najbardziej interesujący jest wniosek, że inteligencja badana we wczesnych okresach życia – dzieciństwie i adolescencji – pozwala trafnie przewidywać osiągnięcia w wieku dojrzałym, gdyż inteligencja stabilizuje się we wczesnym dzieciństwie. Ponadto relacja między inteligencją a osiągnięciami jest niezależna od wpływów środowiska rodzinnego, na co wskazują badania, w których kontrolowano wpływ statusu socjoekonomicznego rodziców, oraz badania nad parami braci wychowujących się w tych samych rodzinach, lecz mających później różne zarobki w zależności od posiadanego IQ. Interesujące jest również to, że generalnie różnicujący wpływ inteligencji ujawnia się znacznie silniej w wieku późniejszym, np. 32 lata, niż w wieku 18 czy 26 lat.

Rozdziały 4 i 5 poświęcone są zagadnieniom metodologicznym związanym ze sposobem pomiaru narodowego IQ oraz tzw. globalnej nierówności w zakresie warunków życiowych (*global inequalities in human conditions*). Narodowe IQ obliczane było w dwojaki sposób: po pierwsze, wykorzystano wyniki konkretnych badań prowadzonych w poszczególnych krajach, po drugie, gdy brak było takich badań, szacowano ten wskaźnik na podstawie wyników krajów sąsiadujących. Ogółem badacze dysponowali wynikami dla 192 krajów. Z kolei globalną nierówność w zakresie warunków życiowych w danym kraju opisano poprzez pięć zmiennych mierzonych na podstawie danych z 2002 roku: produkt narodowy brutto *per capita*, szacowany na podstawie tzw. parytetu siły nabywczej (*purchasing power parity*, PPP), stopień alfabetyzacji w danym kraju (umiejętność czytania i pisanie), wskaźnik wyższego wykształcenia (*tertiary enrollment ratio*), długość życia i wskaźnik demokratyzacji. Zmienne te wystandaryzowano i zebrano w postaci jednego uogólnionego wskaźnika jakości warunków życiowych (QHC).

Wyniki analiz przeprowadzonych przez autorów zawierają rozdziały od 6 do 8. Trudno oczywiście w recenzji przedstawić je szczegółowo, dlatego też ograniczę się do kilku podstawowych rezultatów. Po pierwsze, potwierdzona została korelacja między inteligencją narodową a poziomem bogactwa danego kraju, uzyskana we wcześniejszej pracy tych autorów. Co interesujące, zależność ta jest krzywoliniowa: wzrost narodowego IQ powyżej 80-90 powoduje gwałtowny przyrost dochodu narodowego brutto. Po drugie, istnieją wyraźne dodatnie korelacje między narodowym IQ a wszystkimi pięcioma zmiennymi globalnej nierówności w zakresie warunków życiowych: najsilniejsza jest w odniesieniu do oczekiwanej długości życia (0,822), najsłabsza – w odniesieniu do wskaźnika demokratyzacji (0,584). Po trzecie, analiza rozproszenia wyników wokół linii regresji wskazuje, że wiele krajów z różnych przyczyn odstaje zarówno *in plus*, jak i *in minus*. Generalnie wskazuje to, iż z różnych powodów część krajów nie posiada dochodu narodowego, długości życia czy poziomu demokratyzacji, jak by to mogło wynikać z ich narodowych inteligencji, inne z kolei uzyskują dobra ponadprzeciętne. Ta część analizy przeprowadzonej przez autorów jest bardzo interesująca, gdyż zawiera interpretacje tych nierówności, a także można znaleźć odniesienia do Polski, poszukując danych w załącznikach. I tak np. w zakresie wskaźnika demokratyzacji Polska (w wynikach standaryzowanych) uzyskała w roku 2002 wynik 2,3 (co jest nie najlepszym wynikiem), pobliska Słowacja 10,4, a Dania 21,5. Warto podkreślić, że przy ocenie poziomu demokratyzacji posługiwano się wskaźnikiem opracowanym przez Vanhanna (2003).

W rozdziale 9 autorzy rozpatrują zarówno genetyczne, jak i środowiskowe przyczyny różnic w zakresie narodowego IQ. Odwołują się m.in. do rasowych uwarunkowań takich różnic. Ich analiza wskazuje, że jeśli nacje są kategoryzowane według ras, to posiadają zbliżone IQ, mimo iż zamieszkują różne regiony świata, co świadczy o genetycznym uwarunkowaniu tych różnic. Autorzy konsekwentnie wykorzystują argumentację przemawiającą za istnieniem ras i rasowych różnic w zakresie zdolności poznaw-

czych obecną we wcześniejszych pracach Lynna, a w szczególności w ostatniej, będącej podsumowaniem wyników badań na ten temat (Lynn, 2006, zob. recenzja książki: Łukasik, 2006).

Rozdział 10 jest poświęcony szczegółowej analizie związków przyczynowych między narodowym IQ a różnymi miarami jakości warunków życia. Lynn i Vanhanen uważają, że najważniejsze są trzy czynniki odpowiedzialne za zróżnicowanie wzrostu gospodarczego w różnych krajach w ostatnich pięciu stuleciach: narodowe IQ, wolność ekonomiczna i dostęp do zasobów naturalnych. Korelacja między narodowym IQ i ekonomicznym wzrostem w latach 1500-2000, mierzonym na podstawie wskaźników historycznych dla 109 krajów, wynosi 0,709, a korelacja między wolnością ekonomiczną i wzrostem ekonomicznym, mierzona dla 77 krajów, wynosi 0,760. Autorzy nie potrafią natomiast podać korelacji między dostępem do zasobów naturalnych a wzrostem ekonomicznym, gdyż nie dysponowali zmiennymi do pomiaru tego czynnika.

Przedostatni rozdział książki zawiera odpowiedzi autorów na spodziewaną krytykę ich badań. Są w nim omówione zarówno kwestie metodologiczne (np. rzetelności narodowego IQ), jak i zagadnienia odnoszące się do konkretnych założeń teoretycznych i wniosków z badań. Rozdział ostatni pracy stanowi jej podsumowanie.

Recenzowana publikacja niewątpliwie jest bardzo interesująca. Zawiera różnorodne analizy, bogaty materiał porównawczy (zawarty m.in. w załącznikach) oraz wiele wniosków o kapitalnym znaczeniu dla ekonomii i psychologii ekonomii. Jest to praca odważna, bowiem dotyczy porównań międzypopulacyjnych w kategoriach narodościowych, a także rasowych. Kwestie te zawsze należały do drażliwych. Autorzy przedstawiają jednak schemat wyjaśniający, który mimo pewnych kontrowersji (np. dotyczących istnienia ras, zob. Łukasik, 2006) w spójny i przekonujący sposób integruje uzyskane dane. Na istotną zaletę książki wskazał także Rushton (2006): „książka rozszerza wyjaśniającą moc pojęcia inteligencji w sposób, który przyczynia się istotnie do integracji psychologii z innymi naukami społecznymi” (s. 985).

Książka Lynna i Vanhanena przypuszczalnie wywoła dyskusję na temat wniosków w niej zawartych. Jak już wspominałem, spodziewając się określonych zarzutów, autorzy poświęcili jeden z rozdziałów na ich odparcie. Jednakże głównie skoncentrowali się na obronie predyktywnej wartości pojęcia narodowego IQ w odniesieniu do nierówności ekonomicznych i warunków życia. Trzeba natomiast zaznaczyć, że niektórzy badacze krytycznie odnoszą się do stosowanych w politologii indeksów demokracji, w tym również do opracowanego przez Vanhanena, gdyż niekiedy dostarczają one sprzecznych danych, na przykład w odniesieniu do krajów Ameryki Centralnej (Bowman, Lehoucq, Mahoney, 2005): Nikaragua w latach 20. i wczesnych latach 30. poprzedniego wieku według indeksu Polity IV (Marshall, Jaggers, 2002) była częściowo demokratyczna, według oceny Gasiorowskiego (1996) całkowicie autorytarna, a według wskaźnika Vanhanena – krajem o bardzo niskim poziomie demokratyzacji. Zagadnienie sprowadza się często do wiarygodności źródeł, z których korzysta się przy obliczaniu określonych wskaźników: źródła te mogą być niedokładne, a nawet zafałszowane (np. ze względów politycznych). Trzeba jednak podkreślić, że właśnie z powodu braku absolutnie obiektywnych źródeł problem ten dotyczy nie tylko indeksu Vanhanena, lecz wszystkich będących w użyciu wskaźników demokratyzacji.

Nie bez znaczenia dla ewentualnej dyskusji będą zapewne także dwie kwestie. Po pierwsze, naturalną konsekwencją badań Lynna i Vanhanena są rankingi sytuujące kraje w określonej pozycji pod względem inteligencji, bogactwa, dochodu narodowego, alfabetyzacji itd. Można się spodziewać, że niektórzy poczują się dotknięci takim a nie innym miejscem w rankingach. Po drugie, ogólny przekaz płynący z tej książki jest nad wyraz pesymistyczny. Ponieważ według autorów narodowe IQ silnie determinują geny,

możliwości jego podwyższenia są dość ograniczone. W konsekwencji, jak piszą Lynn i Vanhanen, cytując św. Jana: „Twoja bieda zawsze będzie z tobą”. Wydaje się, że taki deterministyczny wniosek również nie wszystkim przypadnie do gustu.

LITERATURA CYTOWANA

- Bowman, K., Lehoucq, F., Mahoney, J. (2005). Measuring political democracy: Case expertise, data adequacy, and Central America. *Comparative Political Studies*, 38, 939-970.
- Ceci, S. J., Williams, W. M. (1997). Schooling, intelligence and income. *American Psychologist*, 52, 1051-1058.
- Gasiorowski, M. J. (1996). An overview of the political regime change dataset. *Comparative Political Studies*, 29, 469-483.
- Gottfredson, L. S. (2004). Intelligence: Is it the epidemiologists' elusive „fundamental cause” of social class inequalities in health? *Journal of Personality and Social Psychology*, 86, 174-199.
- Gottfredson, L. S., Deary, I. J. (2004). Intelligence predicts health and longevity, but why? *Current Directions in Psychological Science*, 13, 1-4.
- Gray, J. R., Thompson, P. M. (2004). Neurobiology of intelligence: Health implications? *Discovery Medicine*, 22, 157-162.
- Gwartney, J., Lawson, R. (2004). *Economic Freedom of the World: 2004 Annual Report*. <http://www.freetheworld.com/download.html>; 2007.
- Lynn, R. (2006). *Race differences in intelligence: An evolutionary analysis*. Augusta, GA: Washington Summit Books.
- Lynn, R., Vanhanen, T. (2002). *IQ and the Wealth of Nations*. Westport, CT: Praeger.
- Łukasik, A. (2006). Recenzja: Richard Lynn. *Race differences in Intelligence: An Evolutionary Analysis*. Augusta, Georgia: Washington Summit Books 2006. *Przegląd Psychologiczny*, 49, 249-253.
- Marshall, M. G., Jaggers, K. (2002). Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-2002; <http://www.cidcm.umd.edu/inscr/polity>; 2007.
- Rushton, J. P. (2006). Book Review: R. Lynn, T. Vanhanen's, *IQ and Global Inequality*. Augusta, GA: Washington Summit Books 2006. *Personality and Individual Differences*, 41, 983-985.
- Stern, Y. (2003). The concept of cognitive reserve: A catalyst for research. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, 25, 589-593.

Andrzej Łukasik
Zakład Psychologii, Uniwersytet Rzeszowski